

DRŽAVNO

GLEDALIŠČE

V LJUBLJANI

GLEDALIŠKI LIST

DRAMA

1944-45

4

MARIJ SKALAN:
SEPTEMBER

MARIJSKALAN:

September

DRAMA V TREH DEJANJIH

Inscenator: *Inž. arh. Franz*

Režiser: *Milan Skerbinšek*

Osebe:

Ing. arh. Poljščak, stavbenik	Sever
Pavla, njegova žena	Mira Danilova
Danila, njuna hči	M. Skrbinškova
Borut, njun sin	Starič
Ing. Ivan Makovec	Jan
Dr. Janko Škodnik, zdravnik	Kovič
Marta Šoljanova, tovarnarjeva žena	Ukmar-Boltarjeva
Dr. Mirko Štembur, odvetniški pripravnik	Nakrst
Vlado Beseničar, stud. iur.	Blaž
Majda Steblajeva, stud. phil.	Svetelova
Minka, Poljščakova sobarica	Pugljeva

Kraj: Ljubljana. — Čas: leto 1938.

Srebrne lisice gospe Ukmar-Boltarjeve je dala tv. L. Rot. Toalete so izdelali: za gospo Miro Danilovo modni salon »Mira« v Gledališki ulici 16/IV, za gospo Ukmar-Boltarjevo salon Pliberšek na Poljanski cesti in za gdč. M. Skrbinškovo salon M. Škrabar v Ulici 3. maja.

Cena »Gledališkega lista« Lir 3.—.

GLEDALIŠKI LIST

DRŽAVNEGA GLEDALIŠČA V. LJUBLJANI

1944/45

DRAMA

Štev. 4

M. S K A L A N :

„SEPTEMBER“

PREMIERA 31. OKTOBRA 1944

Marij Skalan:

„September“

Vse življenje, v makrokozmu in mikrokozmu, in še zlasti življenje človeka kot krone stvarstva, je podvrženo usodnim menam: rojstvu, rasti, zoritvi, hiranju in propasti ali smrti. Prehodi iz enega razdobja v drugo povzročajo vselej večje ali manjše krize. Intenziteta teh kriz je pri človeku seveda odvisna od njegovega celotnega temperamenta in značaja. Rahločutni ljudje jih doživljajo bolj in močneje kot robustni.

Posebno usodni, ker sta odločilni za vse nadaljnje življenje, sta dve krizi men življenjskih obdobij: prehod iz mladosti v zrelost, kar imenujemo navadno puberteta, in prehod iz zrelosti v hiranje, čemur pravimo klimakterij. Oboje preživljamo moški kakor ženske, toda medtem ko je pubertetna kriza silnejša pri moškem, je klimakterijska usodnejša pri ženski, kar je utemeljeno že v njeni biološki svojstvenosti. Ker je pa človek dualistično bitje, sestoječe iz telesa in duše, tudi zgolj biološke mene in krize ne morejo

ostati brez nasledkov za dušo in njeno življenje. Biološka kriza klimakterija n. pr. ne ostaja omejena le na motnjave v telesnih funkcijah, ampak povzroča take motnjave tudi v duši in srcu. Vzbuja jima grenko zavest, da je zrelih let konec in se bo treba sprijazniti s počasnim odmiranjem, na koncu katerega čaka smrt s svojim telesnim in življenjskim odmrtnjem. Ker se pa človek telesno hitreje stara kakor duševno, se skušata duša in srce le prečesto upreti staranju telesa. Z vsemi svojimi silami se trudita zankati resničnost in ustvariti okoli sebe vsaj lažnivo prividnost zrelosti in polnih moči. Nasledek tega je, da se intenzivira čustvenost, včasih do prav take sile kakor pri puberteti, in človek v taki krizi se utegne potem slepo vreči v najbolj vratolomno in zanj osmešujočo in ponižujočo pustolovščino. Tako požene iz že odmiranju zapisanih stebel cvetje jeseni, septembra življenja, prelomnega meseca med zrelim poletjem in odmirajočo jesenjo.

Človek v taki usodni krizi prehoda iz zrelosti v odmiranje je v moji drami »September« Pavla Poljščakova, osrednje dela po ideji, zasnutku in izvedbi. Njena življenjska doba je dosegla ugašanje poletja. Le še malo časa, in tu bo jesen, staranje z vsemi svojimi telesnimi in duševnimi nasledki. Njeno telo hoče — čeprav v bolestnih krčih — mirno sprejeti to usodo, toda njena duša in njeno srce na to še nista pripravljena. Zlasti srcu se dozdeva, da je bilo s tistim, česar je bilo dotlej deležno, ukanjeno za srečo ženskega življenja, za ljubezen. Zato si hoče vsaj še v tem zadnjem trenutku vzeti nadomestilo, da bi se v njem do konca izživel, še enkrat okusilo slast mladosti in zrelega opoja. To njegovo hrepenenje je celó tako močno, da skuša Pavla Poljščakova zavreči vse zakonske, materinske, družbene in moralne obveznosti, samo da doseže svoj cilj. Slepa za resničnost, ne vidi v svoji krizni stiski, da jo mora ta pot nujno pripeljati do katastrofe. Celó moralno oporečna pri-

jateljica Marta Šoljanova je ne more zadržati na tej poti, kako naj bi jo potem zaustavil bolni in vsestransko odtujeni ji mož, ki za njen položaj ni brez krivde. Tako se nujno vrže v pustolovščino z lahkomišelnim inž. Makovcem, katerega zamika s svojo prezrelostjo, za katero zasluti neki čar ljubezenske senzacije. Na pot pa stopi Pavli njen mož, katerega nasprotovanje pustolovščini občuti kot krivico nekoga, ki jo je ociganil za srečo mladosti in jo hoče še sedaj oropati svobode zadnjega izživetja. Zato ga zasovraži. Njeno sovraštvo do njega se stopnjuje do zločina, do zadnje tragedije, ki pomeni prelomnico njene usode in prelom moje drame.

Od tu vodi pot neizbežno v popolni zlom, kajti nezadržljivosti odmiranja poletja življenja v jesen se pridruži še zavest krivde za zločin, budeča vest in sileča v zadoščenje. To zadoščenje za svoj zločin hoče poiskati Pavla v samomoru, toda dobrosrčni in modri dr. Škodnik ji pokaže drugo, svetlejšo, višjo pot — pot pokore. Zato se sama javi oblastvu, da prejme kazen.

V svoji drami sem tako hotel prikazati troje: Prvič krizo prehoda iz obdobja zrelih let v leta starostnega odmiranja, ki je večna in jo prej ali slej, bolj ali manj doživi vsak človek. V tem je moja drama nečasovna, večna, kakor življenje človeka sploh. Drugič krizo meščanske družbe v Evropi in tudi pri nas v letih tik pred katastrofo sedanje druge svetovne vojne. Ne toliko le Pavla Poljščakova sama, še bolj je morda družba njene okolice in okolje samo obdano z vso tipiko sodobnega moralnega razkroja. V tem je moja drama dokument neposredne sodobnosti. Tretjič večno resnico etične usodnosti, po kateri ni zločina brez kazni, a pot v odrešitev je v očiščenju. V tem je moja drama pozitivno etična in prav tako nečasovna.

Slogovno je treba uvrstiti »September« med realistične drame. Taka je po svojem zasnutku in izvedbi, čeprav je g. režiser Milan

Skrbinšek moj realizem ponekod še po svoje stopnjeval. Toda v njegovo interpretacijo se nisem vmešaval, ker stojim kot star in dober poznavalec gledališča na stališču režiserske avtonomije. Glede sižeya samega bo morda utegnil kdo trditi, da ne pomeni nobenega novega odkritja. Takega namena tudi sam nisem imel. Problem me je zanimal kot tak in rešil sem ga v okviru življenjske stvarnosti, in upam vsaj po notranjem vzdušju po svoje, originalno. Saj je v vsem življenju in snovanju večno resnična stara latinska ugotovitev: Tudi če delata dva isto, ni isto. Življenje se ponavlja samo v kompleksih, nikoli ne v detajlih. Nečesa mi pa, vsaj upam, nihče ne bo mogel očitati, tega namreč, da ni drama morda tehnično in odrsko dovolj dovršena. Če boleha mogoče tudi za marsičim, za odrsko slabokrvnostjo, kakor ogromna večina dosedanjih slovenskih izvirnih odrskih del, gotovo ne boleha.

S tem sem povedal samo svoje avtorsko mnenje, ki ni za nikogar obvezno. Nikakor namreč ne spadam med tiste očete, ki vidijo v svojih otrocih samo brezmadežno popolnost, zato si tudi ne domišljam, da sem dal s »Septembrom« slovenskemu gledališču kako večno vrednoto. Zadovoljen bom že s tem, če bo moje delo le eden izmed skromnih kamnov pri gradnji tiste stavbe slovenske dramske literature, ki raste med vsemi literarnimi zvrstmi najbolj počasi.

Janko Moder:

Dramaturgovi pomenki

O izvirni slovenski dramatiki.

Zanimivo je, da ljudje najlaže in najrajši govorimo o stvareh, ki jih komaj ali le približno poznamo. Pa ne govorimo boječe in obzirno, marveč na vsa usta, bistro in edino zveličavno, da je joj! Recimo o današnjih tegobah! Če ne ve vsak izmed nas stokrat in tisočkrat bolje od vseh drugih, kako se tej reči streže in kako naj

bi se ta jara kača zašpalila, pa tudi nič nočem! In tako tudi o slovenski drami! Koliko kopij smo že junaško polomili zanjo, koliko neznanih varuhov in navdušenih domoljubov je že branilo izvirno slovensko tvornost ter napadalo posamezne ustanove, ki so zatirale ubogo desetnico in jo metale čez rodni prag! Tudi sam sem bil med njimi, in sicer kolikor mlajši, toliko glasnejši! Ljubezen in navduženost za domača dela pa me ni niti malo minila v mojem novem svojstvu, ko sem se tako rekoč preselil izpod obzidja v samo trdnjavo. Za svojo prvo glavno in največjo dolžnost sem si naložil skrb za slovensko izvirno dramo. To si upam čisto mirno povedati tudi še sedaj, čeprav vem, da se mi bo lahko marsikdo, ki me bo presojal samo po rezultatih, ne po načrtih, vsaj prizanesljivo nasmehnil, če ne kaj hujšega.

Da, načrti in rezultati! Staro poglavje o človekovi volji in moči, pa tudi o idealih in bridki stvarnosti.

Preden sem stopil na sedanje mesto, sem se bolj ali manj intenzivno ukvarjal z dramatiko bodisi kot sourednik strokovnega lista in njegov kritik bodisi kot stalni gledališki poročevalec pri dnevniku. To desetletno razdobje vsekakor ni kaj izrednega. Sam vem, da nisem mogel v njem kaj prida več kakor dotakniti se problematike naše izvirne drame. A mirno lahko trdim, da sem si že od nekdaj predvsem želel razčiščenja in stvarne razjasnitve. Naj mi bo torej dovoljeno v kratkih, grobih obrisih nakazati problem in prikazati nekaj svojih načel in stvarnih ugotovitev.

Slovenci smo se morali v vsem svojem trinajststoletnem bivanju na sedanjih tleh razvijati pod prav posebnimi okoliščinami. Samo izredno močni kulturni tokovi so našli pot tudi v našo sredino (krščanstvo, protestantizem, romantika, moderna), ob teh pa se je tiho, a vzdržema razvijala naša domača kulturna tvornost (narodna pesem, običaji, noše, orodje, okrasje, nazori itd.). Ne za to ne za

ono ni bilo nikdar in nikoli pravega uradnega prizadevanja in smisla, žal pa vseskozi večne ovire in utesnitve. Zato je naše toliko opevano zamudništvo nujna posledica zunanjih okoliščin, ne pa naše miselnosti in premajhne tvornosti. Dvomim, če bi kateri koli narod v podobnih političnih in gospodarskih razmerah dognal vsaj toliko! To dejstvo si lahko štejemo v čast, hkrati pa nam sodobnikom nalaga hude dolžnosti. Vsaka naša kulturna ustanova mora namreč pokazati vsaj s potrebnim odstotkom svojo narodnost in domačo tvornost. Tako tudi gledališče!

S tem pa se začne stvarni del mojega pomenka. V vsakoletnem dramskem repertoarju bi se po mojih mislih spodobila tretjina slovenskih izvirnih del. To je praktično še dosegljivo in ni na nobeno stran pretirano. Tretjina preračunana v številke dá šest do sedem domačih del. S tem je rešena relativna kvantiteta, ne pa še kvaliteta. Kajti pri kakovosti si z relativnostjo in sorazmernostjo ne moremo nič pomagati, kajti slabo delo je pač slabo, šibko šibko, dobro dobro, izvrstno pa izvrstno. Tu si torej s tretjinami ne moremo kaj pomagati, dasi praktično vsi občutimo, da niti tega razmerja ne moremo doseči s svojimi najboljšimi stvarmi spricho najboljših tujih del.

In zdaj nastane vprašanje: ali naj po vsej sili vzdržimo samo številčno razmerje ne glede na kakovostno, ali pa velja skrbeti tudi za kakovost?

Pri tem je treba kajpak pomisliti še na prenekatero dejstvo: da marsikako delo izpade že zaradi raznih tehničnih in idejnih nesprejemljivosti; da je dosti del enodnevno navezanih na prav določeno okolje in problematiko in da je uprizarjanje izven tega okolja nesmisel; da je marsikatero delo sicer izšlo v knjigi ali v listu, da pa dostikrat s tem še ni nič pomnožen naš repertoar, ker je delo pisano kot umetnina za branje, ne pa za oder; da v istem

gledališču skoraj ni mogoče vsako leto ponavljati istih del, ampak mora biti med posameznimi uprizoritvami istega dela vsaj nekajletna, recimo desetletna razdalja. Praktično govorjeno nam je torej za deset let potrebnih vsaj šestdeset do sedemdeset uporabnih domačih del.

Tega dejstva sem se ob nastopu svojega mesta bridko zavedal. Vedel sem tudi, da je le malo del iz naše literarne preteklosti neuprizorjenih, a danes aktualnih in uprizorljivih, zato sem si zastavil načelo, naj bi slovensko gledališče prvenstveno črpalo iz še neznanega domačega repertoarja, torej iz avtorjev in del, ki so nastala neposredno v zadnjem času, kajti tako je omogočena zdrava kontinuiteta, sodobnost in tudi opravičevanje pomanjkljivosti je lažje. Pa ne samo lažje! Tudi smotrnejše! Vsako pripombo glede dela — tako pohvalo kakor kritiko — bo živeči avtor vse drugače plodno uporabil pri svojem nadaljnjem delu, kakor bi jo, če bi ne imel ostvaritve svoje umetniške. Zdelo se mi je tudi, da je prejšnje umetniško vodstvo postavilo dokaj ostre ekskluzivne meje, izven katerih je precej domačih avtorjev, niti ne po svoji krivdi niti po krivdi svojih del, ampak po nestrpni omejitvi vodstva. To je namreč vzgajalo domače avtorje zelo enostrano, pristrano in neživljenjsko propagandistično. To nekajletno edino uspevajočo strujo je odlikovala predvsem vsestranska brezobzirnost, tehnično dobra dialektika, nujna tendenčnost v razdiralnem smislu in brenkanje na nizke instinkte. Po tej poti ni moči nikamor! Kvečjemu strmo navzdol! Tako kvalitetno kakor tudi idejno! Na podlagi vseh teh ugotovitev in spoznanj sem si zastavil svoje gornje načelo. Pa ne samo načelo, tudi delo! V ta namen sem sam prebral nad dvajset popolnoma novih, še neobjavljenih in neigranih izvirnih del še živečih avtorjev, kar je vsekakor za slovensko maloštevilčnost kvantitetno veliko, tako rekoč izredno.

In rezultat? Razviden je iz razpisa za letošnje repertoarno delo v prvem Gledališkem listu, Ali naj nam gre samo za kvantitetno tretjinsko razmerje? Naj temu na ljubo igramo stvari, ob katerih bi nas bilo tako rekoč sram? Ob katerih bi si kvarili umetniški zbor (kakor če bi moral vigran in izvrsten orkester igrati neubrana in tehnično pomanjkljiva dela)? Ob katerih bi načrtno kvarili okus gledalcev, med katerimi moramo vsak čas slutiti tudi nekaj novih dramatikov?

Moje načelo je, da prav tako uničuje slovensko kulturo in ji škoduje tisti, ki nesmotrno forsira kvantiteto, kakor oni, ki jo nedovoljeno zatira. Hiperprodukcija na račun kakovosti je zmeraj nevarna in nepriporočljiva. Vem, da si drugi narodi glede tega marsikaj privoščijo. Vsi smo imeli priložnost, da smo si podrobneje ogledali dramsko in tudi siceršnjo literarno tvornost Italijanov. Kdor bi hotel s sklicevanjem na italijanska dramatična dela forsirati domačo manjvredno ustvarjalnost, bi poniževal našo kulturno zrelost, ki si ne dovoli več samo dela zaradi dela, števila zaradi števila, ampak hoče kvišku.

Preden končam, naj še enkrat poudarim, da je ta članek napisan izključno zato, da bi pobudil tako teoretične nasvete, ugovore in dopolnila, kakor tudi izbežal iz skritosti pisatelje, ki kakor koli sumijo, da so žrtve načrtnega zatiranja slovenske izvirne ustvarjalnosti. Prosim vse, naj ne samo javno in zasebno namigujejo! Če to delajo, vem, da bi radi samo škodovali bodisi stvari bodisi ustanovi. Naj rajši javno in zasebno navedejo dela, ki bi utegnili zvišati raven naše dramatike in pobuditi nove umetnike za nove stvaritve!

Herausgeber: Die Intendanz des Staatstheaters in Laibach. Vorsteher: Oton Zupančič. Schriftleiter: C. Debevec. Druck: Maks Hrovatin. — Alle in Laibach. Izdajatelj: Uprava Drž. gledališča v Ljubljani. Predstavniki: Oton Zupančič. Urednik: C. Debevec. Tiskarna Maks Hrovatin. — Vsi v Ljubljani.